# De nieuwe elite

## Menno ter Braak

**bron**
Menno ter Braak, *De nieuwe elite*. H.P. Leopold's Uitgevers-mij. N.V., Den Haag 1939

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/braa002nieu01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. Stichting Menno ter Braak

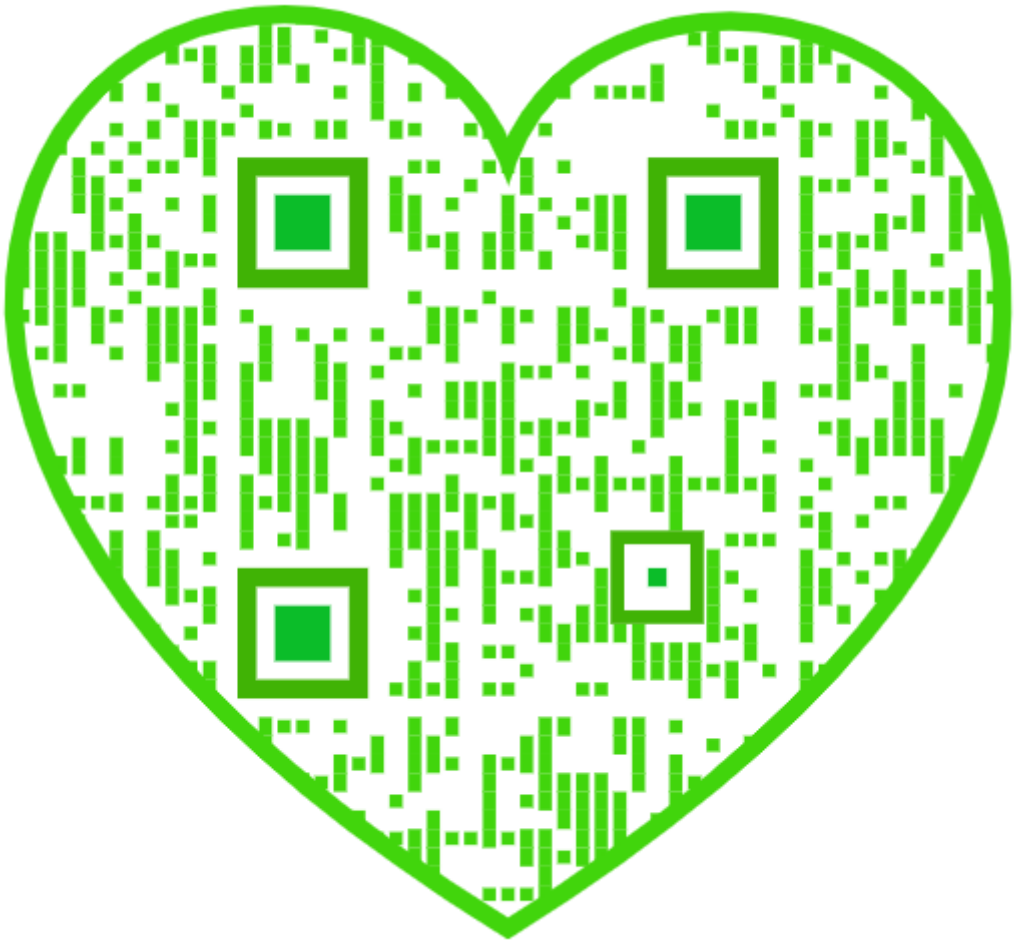

*Aan H. Marsman*

# [Voorwoord]

aant.

aant.

aant.

aant.

*Dit boekje ontstond uit een lezing voor een studentenconferentie van het Comité van Waakzaamheid te Woudschoten; het zou waarschijnlijk in dezen vorm niet geboren zijn zonder de daarop gevolgde discussie, die mij inspireerde tot deze meer definitieve redactie van een deels geïmproviseerd betoog. Het is een paraphrase van p. 281 van mijn* Van Oude en Nieuwe Christenen:

*'Het Christendom is in vervulling gegaan, maar het heeft nog één taak gelaten aan de laatste Christenen, waarvan de eerste zeker niet gedroomd zullen hebben: de beheersching van het ressentiment, door het als ressentiment te denken en als ressentiment te behandelen. Een nieuwe elite is mogelijk, die de tegenstelling tusschen onze kunstmatige quasi-elites, die van den "geest" en van de "macht", opheft, doordat zij, in de gedachte en in de daad, het ressentiment weet te bepalen als het gevaar, maar ook als den motor.'*

*Zonder opzet mijnerzijds werd het dus een antwoord op de uitdaging van Marsman, vervat in het boekje, dat hij aan mijn werk wijdde en waarin hij bij mij een tekort aan 'toekomstvisie' constateert: 'Tegenover den man, die zich afvraagt of het niet mogelijk is "met alle geestdrift van een practisch gesteld opportunisme deel te hebben aan datgene, wat men nuchter 'verbetering der bestaande toestanden'; kan noemen", moet men erop wijzen, dat dit streven onmiddellijk een stuurloos en onvruchtbaar schipperen wordt, indien hij niet uitgaat van een essentieel beeld van den mensch dat zijn handelen ook op dit terrein richt.'*

*Ik wil in deze beschouwing aantoonen, dat juist dit 'schipperen' een essentieele functie zal zijn van een toekomstige elite in Europa.*

# I

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

> En alle eiland is gevloden, en de bergen zijn niet gevonden.
> *Openbaring*

Terwijl het geraas van den Teutoneninval in Tsjecho-Slowakije mijn ooren nog verdooft, volg ik met een nieuwsgierigheid, die mijzelf bij tijd en wijle pervers lijkt, mijn gedachten over een nieuwe elite: een zeepbel, ‘unzeitgemässe Betrachtungen’, voorbestemd om weggeblazen te worden door de losgebroken orkaan van het bruut geweld. Of... waren *alle* gedachten, die zich opdrongen tegen het rumoer van den tijd in, misschien ‘unzeitgemäss’? Denken wij niet juist daarom voortdurend na over het probleem van een elite, omdat wij de ‘oude’ elites niet meer kunnen erkennen en de zoogenaamde ‘nieuwe’ (de ‘Massenelite’, volgens een term van Hermann Rauschning) slechts erkennen onder protest van onze geheele persoonlijkheid? In het gedachtenspel is altijd een element van dwaasheid en nuttelоosheid, maar nu meer dan ooit; waarom zou men gedachten ten einde denken, als ieder oogenblik het geweld de elementaire voorwaarden tot denken onmogelijk kan maken en daardoor het geheele denken problematisch wordt? Is zelfs de veronderstelling, dat gedachten ‘unzeitgemäss’ kunnen zijn, niet een vorm van romantische hoop op een verwerkelijking, die voor ons nooit komen zal, voor ons, die een oorlog zagen ‘uitbannen’ om twintig jaar later met een *totalen* oorlog te worden geconfronteerd?... Maar de zeepbel danst, en het protest wordt feller; er is geen keuze, wij moeten denken en ten einde denken.

Er is geen troost te vinden in de befaamde historische parallellen, die altijd opgaan toe zij niet meer opgaan; meer troost biedt dan nog de zeepbel, de geschiedenis is hoogstens een arsenaal van vergelijkingsmateriaal. Zoo kan men een merkwaardig parallelisme constateeren tusschen de Duitsche revolutie van Hitler en de Fransche revolutie van 1789; Golo Mann en Denis de Rougemont hebben onafhankelijk van elkaar dat parallelisme aangewezen. ‘Les nazis sont contre l'esprit de 89? Sans doute. Mais c'est qu'ils sont, sans le savoir, pour la Terreur et Robespierre. Non point pour la Terreur sanglante et les exécutions spectaculaires, mais pour le contrôle des esprits, le nivellement rationaliste, la divinisation des masses et la suppression des personnes. Des Sans-Culottes aux Chemises Brunes, le progrès est pourtant notable: Robespierre n'a pas réussi, il a posé les principes dans l'abstrait. Il faillait le génie prussien pour organiser cette affaire, et pour qu'elle devienne rentable.’ Aldus Denis de Rougemont in zijn *Journal d'Allemagne*; de parallel tusschen de psychologie der Jacobijnen en die der nationaalsocialisten is inderdaad treffend, gaat tot in details op. Maar met dat al heeft Rougemont het pruisisch genie noodig om het verschil te verklaren, en reeds door deze eene toevoeging wordt Hitler, die tot dusverre Europa verovert met niets dan de chantage, de bedreiging door het fanatieke woord, iets *nieuws*: synthese van Robespierre en Napoleon, van de Terreur en de coalitieoorlogen. De ‘propaganda’ en de ‘macht’, het ‘ideaal’ en de ‘bruut’ zijn elkaar na de eeuw der techniek dichter genaderd; er zijn op zijn minst al een groot aantal humanitaire, internationale phrasen weggevallen, die de ‘levée en masse’ der Fransche revolutie nog een heroïschen schijn konden geven, die ook den genialen militair een kans gaven om de phraseologie deels weer op te heffen, deels tot Europeesch gemeengoed te maken. Men kan het met één zin zeggen: wij zijn *nihilistischer* geworden. Daarom verliest ook deze betooverende parallel op het beslissende moment haar bekoring en is zij, op datzelfde moment, niet meer ‘leerrijk’. ‘Liberté’, merkt Rougemont zelf op, kan men tegenwoordig vertalen door ‘herbewapening’. Zoo zou men de beide andere slogans der Fransche revolutie, ‘égalité’ en ‘fraternité’, kunnen vertalen door ‘gelijkschakeling’ en

'concentratiekamp'. De woorden van 1789 passen niet meer, wij zijn er uitgegroeid.

Er valt uit de geschiedenis niets te leeren, maar dat is nog geen reden om de geschiedenis over boord te zetten; men kan zijn denkbeelden voortdurend aan de geschiedenis verifieeren, en dit verificatieproces is allerminst onvruchtbaar, zooals de parallel tusschen de Fransche en de Duitsche revolutie allerminst onvruchtbaar is. Van de eerste betoovering door de parallel blijft altijd iets over; wie de magie der gelijksoortigheid van twee historische verschijnselen heeft ondergaan, is het meest rijp om hun verschil opnieuw op de tong te proeven, om opnieuw *toekomst* te ontdekken, waar hij, onder den invloed van de parallel, aanvankelijk slechts een *herhaald verleden* zag. Wat men *toekomst* noemt, is eigenlijk een projectie van x beelden uit het verleden, maar geassocieerd met een (openlijk beleden of heimelijk toegevoegd) gevoel van compleet ongeloof aan de herhaalbaarheid dier beelden. Dit scepticisme jegens de herhaalbaarheid is het specifiek-toekomstige in ons bestaan van theoretici; de toekomst 'berust op alles en dus op niets', is een nihilistisch element in ons denken en was ook al een nihilistisch element, toen de verwachting van het komende (het Oordeel, de Jongste Dag) veel volstrekter macht had over de zielen dan thans en de toekomst gebonden scheen aan een van te voren vastgesteld plan,... want de Jongste Dag bleef steeds maar uit en moest telkens opnieuw gedroomd worden als de toekomstige oplossing.

Vanwaar dan die angst voor het nihilisme bij de 'oude' intellectueelen, die zich door de erkenning van het nihilisme al half aanhangers van Hitler zouden voelen? Is die angst dan een angst voor de toekomst, voor dat nihileerende element in het bestaan? Men zou het haast zeggen, als men hun protesten hoort tegen den geest der eeuw en hen ziet retireeren op een hunner oude elite-begrippen. En met dat al (o ergste van alle erge constateeringen!) schrijdt het nihilisme voort zonder zich te storen aan den redelijken mensch, den zedelijken mensch, den elitemensch der intellectueelen! Zij, die de herhaling van het verleden willen, ook al drukken zij het niet zoo uit, aangezien de uitdrukking door woorden een contradictio in terminis oplevert, willen de toekomst niet, en dus durven

zij de toekomst ook niet onder oogen te zien. Ik beweer niet, dat deze houding onbegrijpelijk is, en nog minder, dat zij van domheid getuigt; de besten bezwijken voor de verleiding zich de toekomst als een herhaald verleden voor te stellen; zelfs een zoo weinig tot bigotterie jegens het verleden geneigde intellectueel als Nietzsche werd bij het concipieeren van zijn Uebermensch beïnvloed door allerlei verledens, met name door 'Cesare Borgia als paus', een denkbeeld, dat hem misschien toch meer een oplossing dan een paradox heeft toegeschenen, in zijn ongelukkigste oogenblikken. (De nationaalsocialisten hebben niet geaarzeld alles wat in Nietzsche's toekomst-projecties verleden was als 'toekomst pur' te verstaan, mis te verstaan, in het geheel niet te verstaan, te vervalschen.) Ik ben er mij ook van bewust, dat ik, door over een 'nieuwe elite' te schrijven, zelf reeds op weg ben toe te geven aan dien herhalingsdrang, beeldenden vorm te geven aan iet, dat men door beeldvorming al onrechtmatig annexeert. De behoefte om gedachten te formuleeren over een nieuwe elite is in wezen conservatief, komt voort uit gemis aan vertrouwen in de toekomst; dat wij nochtans die behoefte voortdurend voelen, óók wij, die sceptisch staan tegenover de cultuur-historische speculatie, is een bewijs voor de intensiteit van het verlangen om de toekomst, al was het maar voor een half procent, als verleden te bezitten. Wij zijn allen min of meer familie van de dames en heeren, die jaarlijks steeds weer voorspellen, wat er zal gebeuren in de europeesche politiek, en die toevallig ook soms gelijk krijgen. Alleen zijn wij minder overtuigd van de zekerheid, dat dit alles in de sterren geschreven staat; wij zijn minder occult, minder commercieel en minder metaphysisch, wij voelen deze behoefte, behalve als een noodzaak, ook als een verboden hartstocht.

Eén ding intusschen geeft mij moed om die paradox van noodzaak en verboden hartstocht aan te durven: de wetenschap, dat het elitebesef in een door het nihilisme aangetaste cultuur *vogelvrij* geworden is. Dat blijkt reeds uit de heerschende anarchie der elitebegrippen, uit het gemak, waarmee iedere groep het elitebegrip voor zich opeischt (of bereid is honderd elitebegrippen naast elkaar te erkennen); dat blijkt bovendien zoowel uit de macht der nationaalsocialistische

'MasseneLite', die marcheert en laat marcheeren, maar geen cultuur weet te vormen, als uit de complete onmacht der 'oude' elites, wier trots het was, dat zij een zeker machts-overwicht wisten te combineeren met 'geestelijke waardigheid'. Een kardinaal, die (volgens een krant van 29 Juli 1934) een 'klassiek-schoone, ontroerende en toch sobere lijkrede'[1)] hield voor den vermoorden Dollfuss, waarin hij zelfs 'een parallel trok tusschen den lijdensdood van den Heiland en dien van Dollfuss, die immers ook tusschen moordenaars voor het heil van anderen stierf'... deze kardinaal begroet nog geen vier jaar later zijn Antichrist met 'Heil Hitler'. Zulk een voorbeeld is veelzeggender dan statistieken; de beroemde geestelijke elite capituleert niet alleen noodgedwongen voor de 'Massenelite', maar zij juicht erbij op den koop toe, zij pleegt verraad zonder de waardigheid, waarmee een afgedwongen verraad soms gepaard kan gaan. En achter dezen Innitzer kan men zich gemakkelijk een stoet van prelaten, professoren en andere 'clercken' (geestelijken of intellectueelen, dominees of dichters) voorstellen, die allen met een zekere animo (het slechte geweten van een reeds wormstekig geworden elitebesef) hun verraad pleegden. De 'geestelijke' elite prosterneert en prostitueert zich voor de 'wereldlijke' in haar laatsten vorm van macht-om-de-macht; het doode 'ideaal' huldigt den levenden 'bruut'. Is het een wonder, dat wij tot de conclusie komen, dat het elitebesef *wederzijds* zijn laatste waardigheid verloren heeft en dat de oude elites in West-Europa een lijkrede verdienen, overtuigender, want nog soberder dan die van kardinaal Innitzer voor Dollfuss? Men zal mij, hoop ik, niet willen weerleggen met het voorbeeld van een Niemöller, dat zeer veel bewijst voor den persoonlijken moed van den enkeling, maar niets voor het elitebesef van zijn stand. Integendeel; het waren de collega's van Niemöller, wij waren het allen, die het zoover lieten komen, geïnfecteerd als wij waren door elitebegrippen van het kerkhof der cultuur...

1) 'Deze lijkrede was zoo schoon', voegde het blad er aan toe, 'dat de stem van den Amerikaan, die haar voor het zendstation in de Vereenigde Staten moest vertalen, beefde van aandoening.'

# II

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

> Ut unus ferro vigeat, alter verbo tinniat.
> *Leo van Vercelli*

Uit het feit, dat in een democratische samenleving de elite vogelvrij is, kan men afleiden, dat het laatste spoor van *hiërarchie* bezig is te verdwijnen. Wie over elite spreekt, spreekt over hiërarchie, ook al weet hij niet of nauwelijks, waarover hij spreekt; en het conflict in de democratie is, dat zij slechts door een hiërarchische orde bestaan kan, maar geen absolute hiërarchische orde kan erkennen. Ook onder dezen gezichtshoek is de democratie (onze democratie, niet de Atheensche van Pericles!) de consequentie van het Christendom, dat de ongelijkheid alleen kan aanvaarden in de schaduw der groote gelijkheid van het Oordeel.

Nochtans kende het Christendom een hiërarchische orde, zoolang de christenen den hemel als het hoogere en de aarde als het lagere, voorloopige erkenden; ook al had die hiërarchie op aarde geen *absolute geldigheid,* zij werd toch in leven gehouden door het geloovig besef, dat gedurende het aardsche voorstadium der hemelsche zaligheid leiding en orde noodzakelijk zijn; de christelijke elite was steeds bij uitstek een paedagogische en ‘dynamische’ elite, omdat zij niet meer (ook niet minder) was dan een *plaatsvervangende* elite. Christus is de Sacerdos en Rex der Ecclesia; in den ‘hemel’ heeft hij geen plaatsvervanger noodig, maar op aarde, in de Ecclesia als ‘corpus permixtum’, is overdracht van geestelijke en wereldlijke bevoegdheden noodzakelijk, opdat het heil der menschen in afwachting der hemelsche zaligheid op een juiste wijze

worde geadministreerd. Het christelijke cultuurleven is dus hiërarchisch geordend onder een geestelijke en een wereldlijke autoriteit, juist omdat de aardsche hiërarchie *in zichzelf* geen zin heeft; het geestelijke en wereldlijke gezag moeten het gezag van den Priester-Koning vervangen in het tijdelijke; 'duo quippe sunt, imperator auguste, quibus principaliter mundus hic regitur: auctoritas sacrata pontificum et regalis potestas', schreef reeds paus Gelasius (492-496) aan keizer Anastasius. Of om het met de woorden van bisschop Leo van Vercelli (± 1000) te zeggen:

*Vos duo luminaria, per terrarum spacta,*
*Illustrate ecclesias, effugate tenebras,*
*Ut unus ferro vigeat, alter verbo tinniat.*

De wereld met het zwaard en met het woord (of als het accent der machtsverdeeling anders valt: met het woord en met het zwaard) te administreeren, is de taak der christelijke elite, die men dus ook een administratieve elite zou kunnen noemen, wier administratiegebieden wel gescheiden zijn, maar wier autoriteit uit één hiërarchisch beginsel kan worden afgeleid. In de christelijke wereld zijn geestelijke en wereldlijke macht beide even onontbeerlijk; Sacerdotium en Regnum, paus en keizer, kunnen elkaar op leven en dood bestrijden om administratieve geschillen (de investituurstrijd), in laatste instantie zijn zij op elkaar aangewezen, zijn zij beiden 'geestelijk'... en dus ook beiden 'wereldlijk', want 'geestelijk' en 'wereldlijk' beteekenen beide: voorloopig, plaatsvervangend, administratief.

Men kan dus met evenveel recht zeggen, dat er in de christelijke wereld van oudsher een duidelijke hiërarchische ordening bestaat, als dat een duidelijke hiërarchische ordening van oudsher volkomen ontbreekt. Zij bestaat, want zoowel geestelijke als wereldlijke macht, zoowel paus als keizer leiden hun bevoegdheden af van het Priester-Koningschap Christi en kunnen zonder elkaar niet leven; zij ontbreekt, want de strijd der beide machten, tusschen de 'administratieve' bevoegheden en om de opperheerschappij, is van meet aan de strijd tusschen twee opvattingen van elite, die alleen tijdelijk kunnen samenkomen in het compromis. In dezen strijd tusschen de

beide machten openbaart zich het zonderlinge karakter van een elitebegrip, dat ‘in den hemel troont’ en twee aardsche elitebegrippen achter zich aan sleept; het ligt voor de hand, dat deze aardsche elites trachten zich van elkaar te onderscheiden, dat zij er steeds naar streven haar ‘administratieve’ bevoegdheden in haar eigen voordeel tegen elkaar uit te spelen. Alles wat interessant is aan deze christelijke elites ligt dan ook op de grens, waar zich voortdurend symptomen van wrijving vertoonen en van tijd tot tijd openlijke botsingen voorkomen; tot eindelijk de ontwikkeling der nationale staten, het verval van het christelijk imperium, de Hervorming en de opkomst van een profane cultuur de oorspronkelijke eenheid van Sacerdotium en Regnum zelfs als theorie meer en meer onzichtbaar maken; in de sfeer van het achttiende-eeuwsche rationalisme wordt dit proces voltooid. Reeds in de zestiende eeuw is de elite in Europa vogelvrij; Erasmus en Machiavelli vertegenwoordigen al twee elitebegrippen (een ‘geestelijk’ en een ‘wereldlijk’), die elkaar niet meer kunnen vinden. En waarom zouden er, wanneer twee elitebegrippen elkaar niet meer kunnen vinden, niet drie, tien, honderd elitebegrippen ontstaan, waarvan de dragers zich allen beroepen op een zeker gezag, een zekere deugdelijkheid, een zekere waardigheid? De anarchie zet in met het wegvallen van en ééne hiërarchie; twee, drie, tien, honderd hiërarchieën naast en door elkaar zijn geen hiërarchie, maar anarchie; men kan, zooals de socioloog Mannheim, politieke, organiseerende, kennende, artistiek-religieuze elites naast elkaar onderscheiden, men kan zelfs komen tot de leuze ‘ieder zijn eigen elite’ (waarmee dan het elitebegrip van het Christendom volkomen zinloos zou zijn geworden); van een elite als hiërarchisch begrip is dan geen sprake meer, en het zou in dit geval aanbeveling verdienen zulk een onbruikbaar geworden begrip met spoed te begraven.

De ontwikkeling van het christelijk elitebegrip van hiërarchie tot anarchie kan men dus, achteraf, afleiden uit een geboortefout: dit elitebegrip was nooit een statisch elitebegrip, het was voorloopig, plaatsvervangend, ergo dynamisch; het werd paradoxaal, toen de dynamische politiek der twee machten haar ‘hemelschen’ achtergrond begon te verliezen. Reeds de

felheid van den ‘administratieven’ strijd tusschen paus en keizer in de middeleeuwen bewijst, hoezeer het slechte gewezen dezer hiërarchie zich laat gelden, ook waar de eenheid nog als vanzelfsprekend verondersteld is. De geestelijke macht en de wereldlijke macht krijgen, naarmate hun posities meer verankerd raken in de traditie hunner machtsuitoefening, eenerzijds zooveel tegenstrijdige en anderzijds zooveel gemeenschappelijke belangen, dat de scheiding der bevoegdheden op den duur een fictie wordt; en daardoor dreigt ook hun elitebegrip fictief te worden. Met name de opkomst van de nationale staten en van de burgerij naast geestelijkheid en adel is het, die de oorspronkelijke ‘administratieve’ tweedeeling verstoort en daarmee de vogelvrijheid van het elitebegrip aankondigt. De nationale staten verstoren definitief de illusie eener universeele, federalistische, in ‘parva regna’ onderverdeelde Ecclesia (zooals paus Gregorius VII die wilde); door de burgerij met haar verplaatsbaar bezit, het geld, worden de geestelijke en de wereldlijke macht afhankelijk van een metalen teeken. Als de Fransche revolutie de priesters tot staatsbeambten maakt en den koning laat regeeren ‘par la grâce de Dieu et la volonté du peuple’, beteekent dat de intocht van het nihilisme, waarvan wij thans de consequenties hebben te trekken. De twee ‘administratieve’ elites *agoniseeren* sedertdien, omdat hun ‘hemelsche’ eenheid is verloren gegaan. Agoniseeren: dat wil zeggen, dat zij in hun doodsstrijd het caricaturale masker van hun complete verstarring ten toon stellen, maar ook voortdurend raadsels opgeven van boeiend leven, dat zich tegen den dood verzet, van interessante overgangen tusschen het geestelijke en het wereldlijke, tusschen het recht en de macht, tusschen de waardigheid en de eer.

Immers: hoewel ‘geestelijk’ en ‘wereldlijk’ in de christelijke samenleving oorspronkelijk geen tegenstellingen zijn, maar beide plaatsvervangende symbolen van een rijk, waarin van ‘geestelijk’ en ‘wereldlijk’ niet meer kan worden gerept, vertegenwoordigen zij toch met verschillend *accent.* Er zijn vrome keizers geweest en militaire pausen; maar om het ‘wereldlijk’ gezag kristalliseert zich toch meer en meer de idee van macht en eer, zooals om het ‘geestelijk’ gezag de idee van recht en waardigheid. ‘Ut unus *ferro* vigeat, alter *verbo*

tinniat': juist nu onze twee 'administratieve' elites op sterven liggen, blijkt uit den chaos van waardebepalingen, dien zij achtergelaten hebben, dat deze twee accenten van *zwaard* en *woord* nog altijd beslissend zijn voor de elitegevoelens, die onder de Europeanen leven, zij het dan in volstrekte anarchie en zonder het goede geweten van echte elitebegrippen. Machiavelli-Erasmus... Oswald Spengler-Julien Benda: de theoretici van de macht contra die van het recht; wij kunnen zoowel van Machiavelli-Spengler als van Erasmus-Benda zeggen, dat zij gelijk hebben in hun speciale 'administratie' van de cultureele erfenis, maar wij kunnen geen partij kiezen voor den een tegen den ander. Achter Spengler verrijst immer onmiddellijk de bruut en achter Benda de schoolmeester, de democratische consequenties van twee elitebegrippen met een slecht geweten; consequenties, die ons er aan herinneren, dat plaatsvervangende, voorloopige élites door het wegvallen van de oorspronkelijke eenheid, die hun hiërarchische rechten waarborgde, nooit echte, stabiele elites worden met een goed geweten.

De bruut en de schoolmeester: dat is het, wat er voor ons deel is overgebleven van het recept 'ut unus ferro vigeat, alter verbo tinniat'. Als tusschenstadia kan men zich het Renaissance-ideaal der 'virtù' (accent op 'ferrum') en het humanistisch ideaal der 'bonae litterae' (accent op 'verbum') denken, als tijdelijke versmelting van 'ferrum' en 'verbum' ook den Franschen 'honnête homme' of den Engelschen gentleman; maar hoeveel heidendom en antieke invloeden, hoeveel robuste gezondheid en psychologisch scepticisme de christelijke cultuur ook moge opgeslorpt hebben, geen van haar elites is in staat geweest zich voorgoed te *emancipeeren* de Renaissance-mensch (uomo singulare, uomo unico, uomo universale) is verdrongen door de Hervorming en de Contra-reformatie, op den 'honnête homme' der zeventiende eeuw volgt de Verlichting, volgt Rousseau, volgt de democratie. Deze dynamiek is het speciale noodlot van het Christendom; een elite, die zich tracht te emancipeeren, wordt na verloop van tijd (en meestal niet eens van langen tijd) door de christenen gezien als een aanmatiging, zij wordt getooid met

de phrygische muts, zij wordt caricatuur; wat zij aan goed geweten had weten te veroveren, slaat ‘dialectisch’ om in het tegendeel.

Marx heeft het maar al te duidelijk gezien, toen hij de geldelite der negentiende eeuw, de bourgeoisie, aantastte. Men ruikt aan het marxisme, dat het met zijn dialectiek aanstuurt op de vernietiging van ‘wereldlijke’ en ‘geestelijke’ elitebegrippen, waar zij nog mochten bestaan en zich verhoovaardigen op hun positie; in zooverre is het reeds volkomen nihilistisch, want de klassenlooze maatschappij als doelstelling duldt geen andere dan voorbijgaande elites, die de kiem van hun ontbinding reeds in zich dragen. Het proletariaat kan in het dialectisch proces drager zijn van de macht en de waardigheid, maar dat alleen, omdat het zichzelf moet opheffen; vandaar dat de proletarische elite haar parvenu-karakter nog minder heeft kunnen verloochenen dan de bourgeoisie, die althans nog een zeker geloof heeft gehad in haar eigen usurpatie, in haar eigen onvergankelijkheid ook. Den socialistischen arbeider is theoretisch ingescherpt, dat zijn strijd de strijd der menschheid is en bovendien (want ook de bourgeoisie heeft zich met de menschheid vereenzelvigd), dat de opheffing der klassentegenstellingen als ‘heilig ideaal’ moet worden aanbeden. De ‘bewuste’ arbeider voelt zich elitemensch, maar omdat hij aangewezen is zichzelf als vertegenwoordiger van een klasse af te schaffen, mag hij zich op die elite niet beroepen, tenzij in deemoedige voorloopigheid. In de socialistische beweging is de elite kameraad van iederen medestrijder; dat is een zonderlinge paradox, want daardoor kan de elite zich slechts improvisatorisch vormen tot een corps en zich zeker niet als corps in stand houden. De socialistische elitemenschen waren in een vroegere periode vaak intellectueelen van burgerlijke afkomst; in het bolsjewistische Rusland improviseerde men de communistische partij en de stootbrigadiers tot elite... maar stootbrigadiers zijn er om zichzelf overbodig te maken, zooals een Stalin er zou moeten zijn om zichzelf overbodig te maken. Wie gelooft het nog? Maar omdat men het niet meer gelooft, ziet men het nihilistisch karakter van het socialisme des te helderder. Dat het eenerzijds tot verburgerlijking en anderzijds

tot de dictatuur van het geweld meest komen: men behoefde geen alwetend cultuurprofect te ziin om dat te kunnen voorspellen.

Er zijn daarom altijd nog menschen (wij noemen hen reactionnairen), die het Marx en de socialisten kwalijk nemen, dat zij de laatste elitebegrippen in Europa hebben aangevallen en bij de massa in discrediet gebracht. Ik kan hun verontwaardiging niet deelen; Marx heeft zich tegenover de elitebegrippen der bourgeoisie niet anders veroorloofd dan wat *alle* christelijke moralisten zich hebben veroorloofd tegenover hetgeen zij beschouwden als een verhoovaardiging. Een elite, die zich wil emancipeeren van haar voorloopige, plaatsvervangende, 'administratieve' positie, is in een christelijke wereld een kettersche elite; de bourgeoisie, die de 'administratie' had behooren te voeren van de erfenis der Fransche revolutie, matigde zich aan zichzelf als parvenu te verheffen boven 'het volk'; het is deze aanmatiging, die Marx gebrandmerkt heeft als een ketterij. Volgens christelijke normen is zij dat ook en men moet al zeer naïef zijn om te veronderstellen, dat een bourgeoisie, die wel aan het geld, maar toch ook nog aan den christelijken God of aan de Evolutie geloofde, in staat zou zijn geweest het proces der christelijke nihileering van waarden te stuiten. Daarvoor had zij een te slecht geweten, te veel geld, te veel kunstenaars en intellectueelen... Eerder moet men in Marx het talent bewonderen, dat hem in staat stelde de philosophie en de wetenschap voor zijn ontdekkingen te mobiliseeren, het nihilisme onder den naam socialisme te organiseeren en zoodoende ook te styleeren. Het socialisme werd daardoor niet minder nihilisme, maar het belette tevens het nihilisme zijn laatste consequenties te trekken. Het is niet aan ons om uit te maken, of dat een voordeel dan wel een nadeel is geweest voor de Europeesche cultuur; het feit dient alleen geconstateerd te worden, en wij hebben met deze poging tot styleering rekening te houden, juist in een periode, die het nihilisme ziet verschijnen zonder eenige humanistische en universeele doelstelling.

In het marxisme speelt de massa een gewichtige rol; de massa is noodig om de macht te veroveren. Maar de macht is niet het doel; doel is de klassenlooze maatschappij, een waardiger vorm

van samenleving. In deze marxistische conceptie zijn macht en waardigheid, ‘ferrum’ en ‘verbum’, beide vertegenwoordigd; aan beide beantwoordt ook een (zij het dan geïmproviseerd en ‘administratief’) elitebegrip: dat van den socialistischen ‘strijd’ en dat van de socialistische ‘idee’. Men vindt deze beide accenten, die in de practijk dikwijls felle tegenstellingen worden, trouwens ook al uitgedrukt in de verhouding Marx-utopisten... al was Marx niet zonder utopie en al waren de utopisten niet zonder strijdbaarheid. De socialistische ‘strijd’ als vorm van machtsontplooiing en de socialistische ‘idee’ als teeken van waardigheid waren twee kanten van één en dezelfde zaak, soms met elkaar in wrijving of botsing, maar altijd nog door de utopie van den ‘heilstaat’ verbonden. Het socialisme is een wereldbeschouwing, waarin de macht nog niet losgedacht kan worden van de waardigheid, het ‘regnum’ niet los van het ‘sacerdotium’; de massa is, hoezeer zij haar elite ook moge improviseeren, in het socialistisch verband altijd nog gehouden zich aan de geestelijke autoriteit dier elite te onderwerpen.

In de gedaante van de actueelste massa-leer, het nationaal- socialisme, heeft het nihilisme zich echter zoover ontwikkeld, dat de geestelijke autoriteit volkomen phrase is geworden, de waardigheid volkomen ondergeschikt geworden is aan de macht. Hermann Rauschning, ongetwijfeld een der beste kenners van het phaenomeen, gebruikt daarom in zijn *Revolution des Nihilismus* den paradoxalen term ‘Massenelite’ voor de menschen, die zich in den totalitairen staat opwerpen als ‘leiders’. ‘Das innere Geheimnis der Verbindung der Elite (bedoeld is natuurlijk de nationaalsocialistische elite) ist... ihre Doktrinlosigkeit’, schrijft hij. ‘Die geistigen Werte dienen nur dazu, die politische Macht zu legitimieren. Sie haben an sich weder eine eigene Gesetzlichkeit noch einen unabhängigen Wert. Es gibt keinen Faktor ausser der Macht. Sie allein ist es, mit der eine Elite hochkommt. Ihr Einsatz erfolgt jederzeit im Sinne der Erhaltung der Elite, und er ist frei von Rücksicht, brutal und schnell zufassend. Aber es ist zweckmässig, diesen Einsatz durch eine passende Ideologie geistig zu unterbauen. Die echte Elite kennt keine Skrupel und keine humanitären Anwandlungen. Wo solche Erwägungen auftreten, wo der Einsatz der Machtsmittel durch Rücksichten

gehemmt wird, da wird die Elite dekadent und öffuet einer neuen Elite Aufstiegsmöglichkeiten. Daher besteht so etwas wie eine Pflicht zum Training in der Brutalität für jede Elite.' De nationaalsocialistische theoreticus Ernst Jünger drukte dit zoo uit: 'Je weniger Bildung im üblichen Sinne (die Führerschicht) besitzt, desto besser wird es sein... Unsere Hoffnung liegt in dem neuen Verhältnis zum Elementaren.'

Het is dus typeerend voor de 'massa-elite' van het nationaalsocialisme, dat zij zich van de massa als massa slechts onderscheidt door een surplus aan sluwheid, aan raffinement; de geestelijke waarden dienen nog slechts ter legitimeering van de macht, de ideologie (van volk, bloed en bodem, levensruimte, cultuurbolsjewisme en antisemitisme) wordt doelbewust gebruikt om een leegte op te vullen, die anders bij de halfslachtige massa zou ontstaan; de 'massa-elite' zelf gelooft aan niets dan de macht, zij traint zich in de brutaliteit om elite te kunnen blijven. Met andere woorden: het 'verbum' is tot louter camouflage en poppenkast geworden, zoodat het 'ferrum' zich van de sacerdotale waardigheid niets meer behoeft aan te trekken. De 'idee' wordt propagandamateriaal, de 'strijd' een met alle middelen te voeren gevecht om macht voor een groep, die zich inspireert aan haar 'Verhältnis zum Elementaren.'

Ik kan, met hoeveel afschuw ik een dergelijk poenig eliteconcept ook moge beschouwen, niet de alarmisten-verontwaardiging deelen van de 'oude' humanisten. De consequentie, die door Jünger c.s. getrokken wordt, is de consequentie van het slechte geweten der christelijke cultuur; en waren wij in dit geding slechts platonische historici, wij zouden zelfs iets van verademing kunnen voelen, omdat deze lijn doorgetrokken is en de begrippen 'massa' en 'elite' niet langer schijntegen-stellingen zijn. Op deze uitdaging hebben wij echter, afgezien van de platonische beschouwing, ook een antwoord te geven, en zoolang het ons mogelijk is, zullen wij Jünger antwoorden, zullen wij het nihilisme in onszelf antwoorden. Wij zullen hem antwoorden noch uit naam van een corrupt 'regnum', noch uit naam van een verstijfd 'sacerdotium', wier hiërarchisch gezag alleen kon worden uitgeoefend op grond van een eenheid, die thans voorgoed verbroken is. Wij

zullen hem in de eerste plants antwoorden, dat wij hem erkentelijk zijn voor zijn emancipatie van den germaanschen bruut tot maat van alle dingen; zooiets bevordert de duidelijkheid bij het bepalen der wederzijdsche posities, want een ‘elementaire’ bruut is beter dan een nog half en half als schoolmeester vermomde. Wij zullen hem verder antwoorden, dat deze nieuwe verhouding tot het ‘elementaire’ niets anders is dan een nieuwe wijs bij een zeer oud liedje: de *rancune* jegens de cultuur van hen, die de cultureele gewordenheid uitsluitend voelen als schoolballast, omdat zij er door gehandicapt werden, in plaats van gevormd. Waar is het ‘elementaire’ in deze wereld? In de romantiek der ploertigheid; want de cultuurmensch kan niet per mirakel terug naar het ‘elementaire’, zoomin als hij per evolutie vooruit kan naar een ‘volmaking’; wij weten niet eens, wat aan dit cultuurwezen mensch elementair is en wat niet. De nihilistische ontwikkeling van het Christendom heeft ons immers niet geleid naar een cultureel ledig, maar naar een cultureele *paradox*; dat maakt eenig verschil, dat is het heele verschil. Ook op het moment (*juist* op het moment!), dat wij nihilistisch gaan denken en voelen, d.w.z. niet meer gelooven aan de hemelsche doelstelling, noch aan een der aardsche doelstellingen, die haar kwamen vervangen, worden wij ons er scherp van bewust aan alle kanten door de cultureele gewordenheid bepaald te zijn en te blijven; wie dan komt aanzetten met ‘een nieuwe verhouding tot het elementaire’, is reeds gequalificeerd: hij doet een poging om te ontsnappen aan de paradox van het nihilisme door zich in de geëmancipeerde ploertigheid te redden van de sacerdotale verplichtingen, die een paradoxaal geworden Christendom evenzeer (of als men wil: even weinig) bepalen als de verplichtingen van het ‘regnum’. Ook hier de angst voor het nihilisme, juist als bij de ‘oude’, de schoolmeesterlijke intellectueelen, ook hier de weigering het ‘administratieve’ karakter der christelijke elite te erkennen. Het nationaalsocialisme is beroemd of berucht geworden om zijn dynamische politiek, die door zijn elite met nietsontziende sluwheid is bedreven; maar christelijke politiek, geleid door christelijke elites, was altijd dynamische (want voorloopige, plaatsvervangende) politiek, en het origineele aan de nationaalsocialistische politiek

is dan ook niet haar dynamisme, maar haar toespitsing van dat dynamisme op den ‘elementairen’ bruut, die de waardigheid en het recht hoogstens nog erkent als geschikt propagandamateriaal voor de massa met haar weifeling tusschen de brute flinkheid en het schoolmeesterlijk voorschrift. Men kan deze ‘Binsenwahrheit’ niet genoeg herhalen, zoolang er nog brave intellectueelen rondloopen, die zich reeds zwak beginnen te voelen, wanneer zij niets kunnen inbrengen tegen Hitler's argument, dat ook de Engelschen hun imperium volgens de regelen der dynamische politieke kunst bij elkaar geroofd hebben; want inderdaad, die Engelschen deden dat, en de Nederlanders deden niet anders. Wie hier het verschil zoekt tusschen nationaalsocialisme en vroegere maatschappijvormen komt bedrogen uit, en hij verdient het; hij is rijp om van de democratische phrasen op de totalitaire over te schakelen, en het zou jammer voor hem zijn, wanneer hij zich niet met huid en haar overgaf aan den *modernsten* roover...

Ik wil mij niet in voorspellingen verdiepen over de toekomst van het nationaalsocialisme; het kan oorlog brengen en het kan in elkaar storten, maar het feit ongedaan maken dat het er geweest is kan het in geen geval. *Dit was mogelijk in Europa*: men onthoude het, men onthoude het vooral, als het nationaalsocialisme als systeem mocht verdwijnen; het kan nooit kwaad te onthouden, hoe nihilistisch wij zijn geworden, ook als de schijn anders zegt. Want veelzeggender dan de heerschappij van de ‘massa-elite’, van den geëmancipeerden bruut, is de instinctloosheid der schoolmeesters, die niet slechts gedwongen, maar met zwakzinnige geestdrift den Opperbruut hebben vereerd als een werkelijke autoriteit, als den top (lach niet!) van een werkelijke hiërarchie! Zonder te beseffen, dat zij marionetten waren van de propagandacentrale, hebben zij, de vakphilosophen en romanciers van bloed en bodem, de menschen der ‘objectieve’ gedachten en ‘schoone’ gevoele, het spel gespeeld van den meester, die lakeien van den geest behoefde om zijn ‘Einsatz durch eine passende Ideologie geistig zu unterbauen’. Misschien beseften zij het ook een weinig, de armen, en vonden zij het maar beter lakei te zijn binnenshuis dan paria daarbuiten; de democratie eerde hen immers in het geheel niet, zooals dragers van den Geest dat zouden

wenschen. Maar na het begaan van deze en soortgelijke zwakzinnigheden zouden zij toch nog willen, dat een jeugd (hoe heerlijk is het een jeugd achter zich te hebben!) hen beschouwde als *voor*gangers... hen, de *na*loopers van den bruut, die zijn parvenusalon mochten opluisteren met hun bediendenphilosophie.

Het Regnum als prots met het Sacerdotium als valet de chambre! Dit was mogelijk in Europa, en ongedaan te maken is het niet meer. De 'oude' elites zijn vogelvrij, en eerder dan een hand voor haar belangen uit te steken noemen wij ons: democraten.

# III

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

> Les sentiments de l'homme sont confus et mélangs; ils secomposent d'une multitude d'impressions variées qui échappent à l'observation; et la parole, toujours trop grossière et trop générale, peut bien servir à les désigner, mais ne sert jamais à les définir.
> *Benjamin Constant*

Het citaat uit Constants *Adolphe,* dat ik boven deze regels plaatste, drukt heel duidelijk uit, waarom ik de oude, verstarde elitepretenties evenzeer verafschuw als de voorbarige vormgevingen aan de toekomst, die men bij zooveel cultuurprofeten kan aantreffen, omdat zij het niet nalaten kunnen hun confuse en gemelangeerde sentimenten in geruststellende, zoo mogelijk daverende woorden om te zetten. Hitler rekent met duizend jaar, de onnoozele, maar hij is per slot van rekening niet alleen de plompe caricatuur, maar ook de consequente voortzetter van den ‘normalen’ cultuurspeculant. De behoefte om gedachten te formuleeren over een nieuwe elite is in wezen conservatief, schreef ik; welnu, dat geldt zoowel van de ‘oude’ elites, die hun vooroordeelen in de toekomst willen bestendigen als voor de voorbarige eliteconcepties, ‘trop grossières et trop générales’, waarin een mengsel van ‘oude’ voorstellingen tot een ‘nieuwen’ wenschdroom is versmolten. De taal is een conservatief instrument en de definitie altijd nog een te gemakkelijk middel om zekerheid te scheppen, waar geen zekerheid heerschen kan.

Als ik over een toekomstige Europeesche elite spreek, doe ik dat

dan ook met de bedoeling *vrij te blijven*; vrij te blijven zoowel ten opzichte van de ‘oude’ elitepretenties als van de voorbarige ‘nieuwe’. De als vorm en groep gedachte ‘nieuwe’ elite is immers reeds de *doode* elite, de caricatuur van elite, zoodra men ‘désigner’ meent te kunnen vervangen door ‘définir’; misschien zal juist het verlangen vrij te blijven, niet de slaaf te worden van het woord, kenmerkend zijn voor het elitebesef in een onherroepelijk democratische wereld. De wensch om zich niet vast te leggen op een wensch beteekent niet, dat men er van afziet wenschen te koesteren, maar beteekent uitsluitend, dat men zich met veel meer wantrouwen aan de definitie van die wenschen waagt dan doorgaans het geval is.

In de christelijke cultuur is de elite vogelvrij geworden, nadat zij langen tijd plaatsvervangend en ‘administratie’ was: dat is een feit van kapitaal belang, dat is het feit der democratie. De plaatsvervangende elites, Regnum en Sacerdotium, hadden nog een betrekkelijke stabiliteit, omdat haar hiërarchie, hoezeer ook door voorloopigheid bepaald, ‘in den hemel’ werd gewaarborgd; met dat al hadden zij al een gedeeltelijk fictief karakter, juist toen zij zich in haar volle heerlijkheid gingen ontplooien... getuige de geschiedenis van het Heilige Roomsche Rijk, getuige het bankroet van de politiek van de groote pausen der middeleeuwen. Hoeveel sneller echter wordt een vogelvrije elite fictief! De bourgeoisie was een fictieve elite, toen zij nauwelijks begonnen was heerschappij uit te oefenen; haar caricaturen liggen vlak naast de eerste documenten van haar élan op de barricaden; nochtans worden haar elitebegrippen maatstaf en weet zij zich tegen haar eigen caricatuur in te handhaven, zelfs aan het rebelsche proletariaat haar cultuurnormen op te dringen. Van den adel kon men overigens hetzelfde zeggen, al is er een belangrijk verschil in tempo. Huizinga toonde in zijn *Herfsttij der Middeleeuwen* aan, ‘dat de adellijke levensnorm zijn heerschappij over de samenleving heeft behouden lang nadat de adel als maatschappelijke structuur zijn overheerschende beteekenis verloren had. In den geest der vijftiende eeuw neemt de adel als maatschappelijk element nog onbetwist de eerste plaats in; zijn beteekenis wordt door den tijdgenoot veel te hoog, die van de burgerij

veel te laag geschat.' 'Voor het kennen van het cultuurleven', voegt Huizinga er aan toe, 'behoudt de waan zelf, waarin de tijdgenooten leefden, de waarde van een waarheid. Ook al was de adellijke levensvorm niet anders dan een vernis over het leven geweest, dan nog zou het noodzakelijk zijn, dat de geschiedenis dat leven mèt den glans van dat vernis wist te zien.'

De waan, die de waarde van een waarheid behoudt, is de elitewaan, is in laatste instantie altijd weer de waan van het 'definieerende' woord, dat geen 'sentiments confus et mélangés' erkent; en aangezien die waan even representatief is voor de menschen als hun z.g. reëele economische en politieke verhoudingen, kan men inderdaad geen geschiedenis schrijven, zonder zich intensief bezig te houden met die spanning tusschen 'waan' en 'leven'; maar evenmin kan men over de toekomst spreken zonder dat te doen. Alleen door zich telkens weer voor oogen te stellen, dat de elite niet *is,* maar *wordt,* kan men zijn vrijheid bewaren tegenover de toekomst. Aan de wordende elite kan men dus bepaalde kenmerken toeschrijven, op grond van het gewordene en van bepaalde verwachtingen, die iedereen reeds in zijn definitie van het gewordene neerlegt; maar die kenmerken zijn tevens *eischen,* die men aan de toekomst stelt, en of eischen worden ingewilligd, is niet in de laatste plaats een quaestie van eigen activiteit. Onze elitekenmerken voor de toekomst, anders gezegd onze elite-eischen, beantwoorden aan een *doel;* wie eischt, wie b.v. van zijn medemenschen eischt, dat zij een hiërarchische ordening zullen erkennen, eischt ook, dat zij een doel erkennen, en hij zal telkens weer gedwongen worden dat doel ('confus et mélange') in woorden te formuleeren. Voor den geloovigen Christen was (en is) het doel boven de fluctuaties der begripskoersen verheven; zijn doel was (en is) 'de hemelsche zaligheid'. Wat hij zich daaronder voorstelt is bijzaak; hoofdzaak is, dat een definitie de richting bepaalt en dat de onzekerheid ('confuse et mélangée') niet daar optreedt, waar zij een ramp zou kunnen zijn: in de doelstelling. Regnum en Sacerdotium mogen elkaar hun bevoegdheden betwisten, hun doel is 'boven aardschen twist verheven'.

Sinds het christelijk doel problematisch is geworden, zijn dus

ook de ‘wereldlijke’ en de ‘geestelijke’ macht problematich geworden. Men oefent macht uit en men bedient zich van de theorie, zonder dat men weet met welk doel; en nochtans kan men geen handeling verrichten en geen gedachte formuleeren zonder zich een doel te stellen! Het gevolg van deze paradoxale situatie is, dat *handelen* en *denken,* die oorspronkelijk beide denkend handelen en handelend denken waren in dienst van de hemelsche zaligheid, zich van elkaar verwijderen: de befaamde tragedie der Europeesche cultuur, die telkens weer leidt tot gewelddadige en absurde pogingen om de oorspronkelijke eenheid te herstellen, die in onze eeuw geleid heeft tot de antithese bruut-schoolmeester, waardoor de afgrond tusschen handelen en denken manifest geworden is. Zij, die handelen in het groot, zijn thans óók de ‘terribles simplificateurs’, terend op twee of drie gemeenplaatsen, die Burckhardt, nog midden in de negentiende eeuw, voorspelde; zij, die denken in het groot, zijn thans óók de verdorde, eigenwijze, ‘welt-fremde’ kathederphilosophen, trotsch op hun objectiviteit en abstractheid; bij de handelenden is het denken via de gemeenplaats tot beroepsleugen geworden, bij de denkenden atrophieerde het handelen tot het houden van voordrachten, het bewegen van den mond en het bewegen van de pen; bij beiden werd het bestaan doelloos, omdat het oorspronkelijk doel was weggevallen, en kreeg een deel van het bestaan monstrueuze, schijndoelmatige vormen.

Tusschen deze monstrueuze uitersten, bruut en schoolmeester, zijn allerlei overgangswezens (wij allen, zooals wij zijn), compromissen tusschen handelen en denken, en onder hen zijn ontelbare babbelaars, roomsch en onroomsch, over een eenheid, die moet worden hersteld; alsof men het bestaan door *zeuren* een zin kon afdwingen, alsof men een doel, verloren gegaan omdat een ‘definitie’ bezweek aan de ‘sentiments confus et mélangés’ van den Europeeschen mensch, weer zou kunnen restaureeren als een omgevallen kerktoren! Inderdaad, men zou het kunnen, maar het gerestaureerde doel zou een slecht geweten hebben, zooals de imitatiegothiek een slecht geweten heeft! Een ander kenmerk van toekomstig elitebesef is, dat men zich niet met dergelijke verzoeningspogingen inlaat; de komende, wordende elite in Europa zal *opportunistisch* zijn,

of zij zal geen elite zijn. De eenheid van het opportunisme is de eenige eenheid, die voor onze cultuur nog mogelijk is zonder romantiek, zonder ‘gelijkschakeling’ en zonder het geweld als ultima ratio.

Het is derhalve op zijn minst voorbarig, om, zooals Marsman, het opportunisme uitsluitend te beschouwen als een vorm van lijdzaam berusten, waardoor verdere perspectieven worden afgesloten. Het opportunisme houdt wel een element van berusting in, omdat de opportunist rekening houdt met het conservatieve karakter der taal en de betrekkelijkheid van iedere toekomstvoorspelling; maar het is tevens reeds zelf een perspectief, omdat het ons een wereld aankondigt, waarin de tot dusverre als contrasten gebruikte begrippen ‘aristocratisch’ en ‘democratisch’ (met de daaraan onvermijdelijk inhaerente doelstellingen) hun geldigheid hebben verloren; wij staan immers voor deze paradox, dat in de laatste jaren de democraat aristocratische waarden heeft moeten verdedigen tegenover een *zoogenaamd* aristocratisch ‘Führerprinzip’! Hoe zou men zich ten opzichte van een dergelijke paradox anders dan opportunistisch kunnen verhouden? En hoe zou een toekomstige elite, zoowel de handelende als de denkende, zich anders kunnen vormen om aan de demo-aristocratische politiek leiding te kunnen geven, dan in de leerschool van het opportunisme? Het gezicht dezer elite zal daarom een nieuw gezicht zijn, al zullen bepaalde trekken herinneren aan de aristocratische en democratische gedragingen van weleer; het zal niet nieuw zijn, omdat het zonder verleden uit de lucht komt vallen, maar omdat een nieuwe doelstelling ook een nieuwe physionomie schept. Demo-aristocratisch: wellicht heeft men in twintig of dertig jaar weer een woord gemobiliseerd, dat ons niet meer het recht zal geven van opportunisme te spreken; want opportunisme is een houding, die allerminst onzekerheid uitdrukt, maar alleen het voorloopig ontbreken van een woord (begrip) voor bepaalde handelingen, gevolg van of verbonden met bepaalde gedachten. Opportunisme is dus niet doelloos; de opportunist is zich juist zeer helder bewust van het risico eener cultuur, die tusschen bruut en schoolmeester geen midden meer heeft, althans in woorden geen midden erkennen kan. Voor de ‘oude’ begrippensystemen valt derhalve het doel der

opportunistische elite uiteen in een aantal onsamenhangende ‘doelpunten’ op de zeer korte baan; een observatie, die ook juist en intelligent zou zijn, wanneer men er niet de pretentie aan ontleende de opportunistische elite een doel te *ontzeggen.* Dit doel was er n.l. eerder dan de woorden, die het zullen moeten conserveeren voor de bruikbaarheid en de propaganda; het werd geboren uit het verachte ‘schipperen’... een typischnationale werkzaamheid overigens, die men ten onrechte uit de hoogte behandelt. Onze elite, die niet is, maar wordt, is de ‘schipperende’ elite, de elite der geboren schippers of schipperaars tusschen Scylla en Charybdis.

Ontdek het gezicht der schipperaars in plaats van naar het herstel van oude leuzen te zoeken of romantische dwaasheden als geestelijke herbewapening te cultiveeren: dat is het eerste gebod. Ontdek degenen, die niet, zooals de ‘oude’ elites, met een slecht geweten schipperen; het schipperen tusschen de leuzen van den bruut en den schoolmeester is een taak, die ik bijna verheven zou willen noemen, als men bij het woord verhevenheid niet weer dadelijk denkt aan het uitgestreken gezicht, dat de nieuwe elite zeker vreemd is. Heeft de schipperaar soms geen doel, terwijl hij bezig is zijn schuit tusschen de perikelen van den wal (waar de beste stuurlui staan) door te loodsen? Of is zijn doel, op het moment van het schipperen, de veilige haven? Neen, gedurende het schipperen is het schipperen zijn doel, wordt dat doel bij iedere bocht en kreek anders geformuleerd; aangekomen in de veilige haven zal hem wellicht zelfs een gevoel van ontgoocheling bekruipen, omdat dit nu de plaats is, waarover hij zijn fantasieën heeft gehad, al schipperende, opgaande in de techniek van het labiele evenwicht; zijn grootste voldoening zal ook dan zijn, dat hij gedurende de vaart een goed schipper was. Misschien gaat hij aan de bereikte haven rentenieren, nemen anderen zijn schuit over, wordt zijn schuit gesloopt; weemoed zal zijn deel zijn, ook ouderdom met euphorie of gebreken, en daarna de dood. Van dat Groote Doel weten alle schipperaars; is het in strijd met de opportunistische doel*stellingen* der schipperaars?

Het Christendom schipperde naar den hemel, d.w.z. het schipperde den mensch naar den dood met de illusie van een Hemel, van een Wederopstanding, later van een Evolutie

(humanistisch), van een Hemel op Aarde (socialistisch), van een Wederopstanding van het Volk (nationaalsocialistisch). Wij, de erfgenamen van dit alles, kunnen met deze doelstellingen niets meer aanvangen; meer nog, wij weten, dat zij reeds zoozeer aan de phrase en de propagandaleugen zijn vervallen, dat zij het schipperen nauwelijks meer vermogen te maskeeren. Voor ons is het absolute einde de dood, het leven altijd een relatief doel; voor ons vervult zich het schipperen in de *tactiek,* voorzoover wij handelen, in *het toelaten der relativeerende doodsgedachte,* voorzoover wij denken. Het eene is het noodzakelijke complement van het andere; een Regnum, dat zich in niets anders dan tactiek verwerkelijkt, veronderstelt een Sacerdotium, dat zijn waardigheid ontleent aan de openlijk erkende relativiteit van alle handelen door den dood.

Vraag: wat houdt een tactiek in zonder absoluut gesteld (eind)doel, zonder een premie op den dood, zonder een hemelschen of aardschen Heilstaat? Antwoord: niets, dat men onder woorden kan brengen; niets, dat ons voorgoed zou kunnen verlossen van de onzekerheid, waarin wij leven. Daarom is de blik van de opportunistische elite achterwaarts gericht, als zij aan haar doel denkt; want achter haar liggen de woorden, die de illusie van zekerheid gaven, en uit wier conflict het gevaar ontstond van vernietiging en verstarring. Op den bruut reageert de opportunistische elite dus met de woorden van het oude humanisme en de oude democratie, op den schoolmeester reageert zij met de woorden van Machiavelli en andere tactici, die zich aan ‘heilige’ principes niet stoorden. Dat is het ook, waardoor de nieuwe elite den meesten aanstoot zal geven, links en rechts: dat zij bij het denken aan het doel niet vooruit ziet, of beter gezegd: de toekomst niet door een woord wil bannen, opdat de wereld van de verbale onzekerheid verlost worde. Het vooruitzien op korten termijn, de ‘balance of power’-tactiek, zij zijn in de practische staatkunde weliswaar zeer gebruikelijk, maar zij gelden toch ook als onzedelijk, wanneer zich daarachter, daaronder of daarboven niet een ‘hooger doel’ manifesteert. De nieuwe elite echter zal van het labiele evenwicht een eerezaak maken; zij zal op korten termijn vooruit zien en bij het formuleeren van haar

doelstellingen steeds achteruit, hetgeen ongeveer op hetzelfde neerkomt. De leuze: ‘gevaarlijk leven’, is weliswaar door de bruten zoo bevuild, dat men aarzelt haar in dezen tijd nog te gebruiken en zelfs aan het gemakkelijke, comfortabele leven gaarne de voorkeur zou willen geven boven dezen nieuwen vorm van hysterie; nochtans, ook zonder Mussolini en zijn piratenpolitiek, blijft het leven gevaarlijk, onzeker, oncomfortabel. Zoolang het om menschen gaat, die in een cultuurverband samenleven, maar hun cultuur niet meer onder het patronaat vermogen te stellen van een bindend doel (woord), zoolang zal het gevaar van de vernietiging door den bruut en van de verstarring door den schoolmeester aan de orde zijn. Men zou van de nieuwe elite kunnen zeggen, dat zij het tweezijdige gevaar als een noodzakelijkheid erkent (denkend) en tevens voortdurend doende is het te bezweren (handelend); daaruit volgt haar ‘balance of power’-tactiek, haar schipperen, haar opportunisme.

Als ik op korten termijn vooruitzie (en dus achteruit om de doelstelling der nieuwe elite te formuleeren), dan zie ik daarom bij deze elite een groote vereering voor de banale veiligheid, die de cultuur in dit democratische stadium inhoudt (zelfs nu nog inhoudt, nu zij haar eigen barbaren heeft gekweekt en haar laatste oorlogsspelregels heeft afgeschaft); want het gevaar van den bruut, die over de middelen der techniek beschikt om te vernietigen, kan men niet anders bezweren dan door de veiligheid te vergrooten. Cultuur beteekende steeds een zekere mate van veiligheid, en men zocht tijdelijk de onveiligheid om nieuwe veiligheid mogelijk te maken. In deze eeuw, nu de techniek de permanente onveiligheid beteekent, kan de exaltatie van het gevaar slechts verleidelijk zijn voor dengene, die zich niet van het werkelijke gevaar bewust is; dat werkelijke gevaar behoeft men niet door exaltatie op te roepen, het is er steeds, het is door geen veiligheidsmaatregelen te dooden. Juist hij, die ‘gevaarlijk leven’ wil, zal daarom naar veiligheid streven, naar de platte, banale veiligheid der democratie, naar nationale en internationale ‘rechtsorde’, naar het vereenigde Europa in plaats van de ‘erbärmliche Kleinstaaterei’; kon vroeger deze veiligheid een verstikking zijn, in onze dagen is zij een minimum;

zij valt niet meer samen met de zelfvoldaanheid en de reactie, zij is slechts een ander woord voor bestaan en cultuur beide. (Zij is dus allerminst een panacee; wij weten niets van den tijd, die na den korten termijn komt, wij weten niet, of een verstarde veiligheid erger zal zijn dan de heerschende onveiligheid van het internationale struikrooverwezen.)

Permanent onveilig werd Europa door de techniek (uitwendig), maar niet minder door het schromelijk misverstaan der techniek. In de eeuw der machine, die den handenarbeid en zelfs een deel van den geestelijken arbeid overbodig gaat maken, vereerde en vereert men notabene het afgodsbeeld Werk, ontnam men den werkelooze zijn waardigheid door hem te 'steunen'. Zooals het de taak der elite zal zijn om op de moorddadigheid der techniek de veiligheid te heroveren, 'ferro', zoo zal het de taak der elite zijn den Werkman te onttronen, 'verbo', en voor hem in de plaats te stellen de waardigheid van den onproductieven mensch, die den arbeid slechts als een noodzakelijk kwaad of een stalende discipline (sport) in eere houdt. Zij zal de wereld een sprookje moeten vertellen van den Eénen Werkman, die in zijn centrale handles overhaalt en robots dirigeert, die voor allen het werk doet, dat gedaan moet worden, terwijl allen zich vermeien in het feit van het bestaan, spelen. Dat zal dan het sprookje der nieuwe veiligheid zijn, waarin de machines als de troetelkinderen der menschen verschijnen en de werkeloozen niet langer onder de onteering lijden; misschien zal er een zoo magische betoovering van uitgaan, dat men de luisteraars er tegen waarschuwen moet, opdat zij het niet als een utopie gaan beschouwen en lui worden; want het sprookje is niet de utopie en de lediggang is niet de luiheid.

De veiligheid is de democratie, de democratie is de nivelleer ing; de nieuwe elite zal de nivelleering willen, omdat zij zelf uit de nivelleering is voortgekomen en weet, dat de oude pretenties geen geldigheid meer hebben. Zij zal dus ook den 'vooruitgang' willen, ook de 'internationale solidariteit', ook de 'algemeene ontwikkeling', ook, met andere woorden, de halfbeschaving; niet echter, om in de begeleidende phrasologie te zwelgen, maar omdat deze dispositie niet ongedaan zijn te maken. Voor iedere elite was de bestaande wereld een springplank; welnu,

men dient van de springplank uit te gaan, wanneer men in het water wil springen. Het nieuwe elitebesef is niet gebonden aan een van de oude standen of klassen; het kan, dank zij de nivelleering, overal ontwaken (zooals het nergens *behoeft* te ontwaken, noch bij den burger, noch bij den arbeider, die op weg zijn hun klassekenmerken te verliezen). Uit dien hoofde is de nieuwe elite een democratische elite; haar 'aristocratie' zal van een democratische springplank duiken. Beteekent dit *liefde* voor de democratie? Ja, want de duiker weet, dat hij zonder zijn springplank niet duiken kan; neen, want hij duikt niet om de springplank, maar om het water. Veiligheid, orde en democratie worden schoolmeestersattributen, zoodra zij gebruikt worden om het 'gevaarlijke leven' *uit te schakelen* ten behoeve van een formule-veiligheid, een formule-orde, een formule-democratie; maar men behoeft daarop niet den nadruk te leggen, zoolang een democratie van het water nog regelmatig aangewreven wordt aan hen, die niets anders doen dan de democratie van de springplank erkennen.

Ook de nieuwe elite zal uiteenvallen in een denkende en een handelende elite. Het gezicht van de denkende elite beginnen wij te onderscheiden; eigenlijk betreft alles, wat wij over een toekomstige elite schrijven, de denkende elite, het denken *in* de elite. Maar zooals het Sacerdotium het Regnum veronderstelde als 'partner', zoo veronderstelt een denkende nieuwe elite een handelende nieuwe elite. Wij zien het gezicht nog niet van deze tactici, die hun aandeel in de bruutheid zullen hebben, die waarschijnlijk weinig met volle bewustheid zullen weten van het dilemma der denkenden en hen misschien zullen respecteeren met een nuance van verachting (zooals iedere wereldlijke macht naast respect iets van verachting heeft gevoeld voor de clercken en philosophen). Er zal in de christelijke cultuur altijd een spanning bestaan tusschen den handelende en den denkende, tusschen de machtsuitoefening en de waardigheid; de handelende zoekt zijn waardigheid (àls hij haar zoekt) in de machtsuitoefening zelf, de rechtvaardiging van zijn spontane tactiek door de denkenden heeft voor hem steeds iets van overbodige aanmatiging... zooals, omgekeerd, de denkende de machtsuitoefening in het groot en zonder scrupules steeds ondergaat als een vorm van tyrannie; zulk een

spanning sluit samenwerking echter niet uit, omdat zij iets anders is dan de onverzoenlijke vijandschap tusschen den bruut en den schoolmeester, waarvan wij getuige zijn en die wij helpen aanwakkeren, omdat zij ondraaglijk is geworden.[1)] Na de nivelleering door de democratie kan de denkende zich niet meer in den ivoren toren terugtrekken zonder belachelijk te worden en kan de handelende niet meer de pure brutaliteit bedrijven zonder te vervallen in onverlichte despotie, den modernen vorm van barbarendom. De denkende elite zal dat beseffen en niets meer verafschuwen dan de allures van de kunstmatige afzondering; wat zal de handelende elite doen? Is er in Europa nog een heerscher denkbaar, die de democratie veracht? Ik bedoel niet het respect voor haar phraseologie, haar paskwillige 'rechten van den mensch en van den burger', haar scholastische partijverschillen; ik bedoel niet, dat een democratische heerscher zich anders dan 'schipperend' zal ophouden met historische spitsvondigheden als daar zijn het onderscheid en de overeenkomst tusschen liberalen en vrijzinnig-democraten, de overeenkomst en het onderscheid tusschen anti-revolutionnairen en christelijk-historischen. Ik bedoel de democratie, die bewerkstelligt, dat ieder mensch een *kiezer* is, de vertegenwoordiger van de kleine volstrekt niet belangrijke menschelijke waardigheid, die zoo nu en dan uitgedrukt wordt door 'verschuivingen in de publieke opinie', door veranderde getalsverhoudingen als resultaat van de stembus. 'De stembus heeft gesproken': dat wil zeggen, dat ongelijke mannen en vrouwen met ongelijke gezichten en gedachten door een eigenaardige uitvinding van de christelijke cultuur op één dag worden afgerond tot den zuiveren cirkelvorm van evenveel roode stippen. Niet hun blonde of bruine oogen, niet hun origineele of platvloersche bespiegelingen over leven en dood, maar een grof mathematisch principe, toegepast op een onoverzichtelijke werkelijkheid, geeft dan den doorslag. Den doorslag? Zelfs dat niet; want na de stembus komen de politieke mannen, die het hunne denken van dit resultaat en naar com-

1) De afgrijselijke caricatuur (en dus ook reeds *iets* van het portret!) van zulk een moderne verhouding tusschen Regnum en Sacerdotium vindt men in de samenwerking tusschen den bruut Mussolini en zijn 'verbalen' lakei Gayda.

binaties gaan zoeken, die ten deele op het stembusresultaat zijn gebaseerd en het ten deele weer ongedaan maken. De afronding tot gelijkheid is geen doel van dit systeem, maar middel; doel zijn (of zouden moeten zijn) de mannen van het Regnum, de ware kiezers, de uitvoerders van onuitvoerbare wilsbesluiten der gedifferentieerde massa, doel is (of zou moeten zijn) het regeeren van die massa door haar tallooze kleine opvattingen van menschelijke waardigheid in balans te houden. Ongetwijfeld, daarvoor is noodig een goede dosis geringschatting; een staatsman, die zijn kiezers au sérieux neemt als waren zij ook staatslieden (in het klein), is een onmogelijke staatsman. Zijn geringschatting heeft echter niet te treffen de kiezende menschen als zoodanig, op straffe van om te slaan in de menschenverachting van den bruut, die zichzelf isoleert door zijn tyrannie; want wat is de waardigheid van een staatsman zonder het voortdurend contact met de kleine waardigheidsopvattingen van zijn onderdanen?

Wij zien nog niet het gezicht van een handelende elite, maar wij zien de gezichten der democratische politici, die half en half in hun eigen phraseologie gelooven (naar boven gevallen kiezers), en wij zien, met meer afgrijzen nog, de gezichten der tyrannen, die zich verbeelden heerschers te zijn, omdat zij heerschen met een apparaat van geheime politie, schreeuwende rhetoren en stille verklikkers; de eersten vleien, de laatsten verachten het wezen kiezer, en zoo leveren zij beiden weer iets van het portret en ontzaglijk veel van de caricatuur eener handelende elite. Niet *alleen* de caricatuur; wie zich inbeeldt, dat een handelende elite uit modelmannen zal bestaan die gedienstig idealen van stemgerechtigde utopisten zullen uitvoeren, doet er beter aan over hun voorkomen niet te fantaseeren. Handelen en heerschen veronderstelt compromissen en combinaties, veronderstelt ook onderdrukking. De partijdemocraat echter sluit compromissen, omdat hij in het compromis een ideaal verwerkelijkt, de tyran onderdrukt, omdat hij in de onderdrukking zijn doel meent te bereiken, en dat juist ziet men aan hun portret.

Is een handelende elite dan niet een contradictio in terminis? Niet meer dan een denkende elite. Men kan het elitebegrip alleen gebruiken, wanneer men het doel van handelen en

denken voor oogen heeft; men kan het elitebegrip van een christelijke cultuur alleen gebruiken, wanneer men zich er rekenschap van geeft, dat het voormalige absolute doel is opgelost in het opportunisme en dat de voormalige plaatsvervangende elites, Regnum en Sacerdotium, schipperend een paradoxale beschaving moeten beheeren. *De paradox in plaats van de eenheid*: dat is het 'geheim' der nieuwe elite. Zij zal met dat 'geheim' overigens niet geheimzinnig behoeven om te gaan, want het esoterische is hier geen clubmysterie; geen nieuwe riddermystiek, geen 'Pfaffentum' onder het motto: 'A Roma si fa la fede - fuori ci si crede'! Wie met exoterische woorden 'cultuur', 'beschaving', 'macht', 'waardigheid', 'doel' zegt, maakt zich verstaanbaar in een taal, die voor de propaganda bruikbaar is: eenheid door democratie, maar die tevens, esoterisch, het geheim bewaart. De christelijke cultuur kan in dit stadium nog slechts een geheim bewaren door het op straat te brengen, zooals de nieuwe elite haar eenzaamheid alleen zal kunnen handhaven in het gewoel van een genivelleerde samenleving. Dat sluit iedere romantische opvatting van geheim en eenzaamheid uit; waar de retraiteplaatsen in een toekomstig Europa zullen zijn, weten wij niet, want wij weten niet, hoe en waar de elite de stilte zal scheppen, die door de radio van de natuur is afgegrist, tot in de stille boerendorpen toe.

Nochtans zal de nieuwe elite elite zijn door het geheim, dat in de dubbele functie der taal ligt opgesloten. Het geheim ligt op straat, maar de straat is ook een plaats, waar men *voorbijgaat,* waar men dóórloopend en doorlóópend voorbijgaat. Die situatie, en geen andere, zal beslissend zijn voor de verhouding tusschen 'elite' en 'massa'; de elite zal daar, waar men aan het geheim voorbijgaat, 'definieeren' in plaats van 'designeeren', volgens de onderscheiding van Benjamin Constant; in die tweeledigheid ligt ook haar dubbele werkzaamheid van handelende en denkende elite, ligt ook de spanning tusschen beide opgesloten.

Europa zal voortaan moeten leven met dit geheim, of het zal ondergaan.

*Maart-April 1939.*

[binnenkant achterplat]

## [Over Menno ter Braak]

Dr. Menno ter Braak werd in 1902 te Eibergen geboren. Hij studeerde aan de Universiteit te Amsterdam in de geschiedenis en Ned. letteren, promoveerde in 1928 op een proefschrift ‘Kaiser Otto III’. Hij was van 1932 tot 1935 redacteur van het tijdschrift Forum, en is thans redacteur letteren en kunst van het dagblad Het Vaderland. Werken: ‘Cinema Militans’ (1929), ‘Het Carnaval der Burgers’ (1930), ‘De Absolute Film’ (1931), ‘Hampton Court’ (1931), ‘Afscheid van Domineesland’ (1931), ‘Man tegen Man’ (1931), ‘Démasqué der Schoonheid’ (1932), ‘Dr. Dumay Verliest....’ (1933), ‘Politicus zonder Partij’ (1934), ‘De Pantserkrant’ (1935), ‘Het Tweede Gezicht’ (1935), ‘Van Oude en Nieuwe Christenen’ (1937), ‘Douwes Dekker en Multatuli’ (1937), ‘Het Nationaal-socialismc als Rancuneleer’ (1937), ‘Het Christendom’ (met Anton van Duinkerken; 1937), ‘De Augustijner Monnik en zijn Trouwe Duivel’ (1938), ‘Mephistophelisch’ (1938), In gesprek met de Vorigen (1938).